

שינוי האמת

פרשת וישב • לז, י

ביאור כוונת רש"י כשכותב "שינוי
האמת" וההפרש בינה לדבר שקר

• צילום הכתי"ק נדפס בעמוד 43 •

וַיִּסְפֹּר אֶל אָבִיו וְאֶל אָחִיו וַיַּגִּיעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוּם הַזֶּה
אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאִמְךָ וְאָחִיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אֶרְצָה.
הבוא נבוא – והלא אמך כבר מתה. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לזלזה
שגדלתו כאמו.

ורבותינו למדו מכאן: שאין חלום זלא דברים בטלים.
ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלז בניו שלא יקנאוהו, לכך אמר לו: הצוא נבוא וגו'
— כשם שאי אפשר באמך, כך השאר הוא בטל.

לפום ריהטא נראה בביאור דברי רש"י, שיש כאן ב' פירושים. הפירוש
הראשון הוא שיעקב ביטל את דברי החלום באומרו "והלא אמך כבר
מתה", ופירוש נוסף שבכללות האמין באמיתות החלום, אך רק כדי
להוציא הדברים מלב בניו אמר להם הפך האמת שהחלום בטל.

אמנם רבינו דרך אחרת עימו, שהאריך לבאר¹ שפירוש אחד הוא,
והיינו שיעקב ידע שהחלום בכללותו אמת, אלא שיש בו פרטים שהם
בטלים, כי א"א לחלום בלא דברים בטלים. ובין הדברים הבטלים
הוא מה שאימו של יוסף כבר מתה ולא תבוא להשתחוות לו. ולכן
דייק ואמר לבניו "כשם שאי אפשר באמך כך השאר בטל", ולא
אמר "כולו בטל", והיינו שלא כל פרטי החלום אמת, אבל עיקרו
אמת ועתיד להתקיים.

ולפי זה מבאר רבינו באופן חדש כוונת רש"י במה שכתב "נתכוון
להוציא מלב בניו". דזה פשוט שלא יתכן שיוציא יעקב שקר מפיו

¹ בהתוועדות ש"פ וישב, כ' כסלו, תשכ"ז, נדפס בלקו"ש חל"ה וישב א'.

ח"ו, אלא הכוונה היא, שיעקב אמר האמת לפי דעתו, שלא רק פרט זה ד"אמך" הוא דבר בטל, אלא יש בו עוד איזה פרטים בטלים, ורק שאמר את דבריו בלשון כזו השבטים יוכלו להבין מהם שכל החלום בטל, ובכך "יצא הדבר מליבם" ותבטל קנאתם.

א • שינה הכתוב מפני השלום

על מה דפשיטא ליה לרבינו שיעקב לא הוציא דבר שקר מפיו ח"ו אפילו כדי לבטל קנאת האחים, העיר הריל"ג דלכאורה מצינו בהנהגת הקב"ה להפך, שמשנה מפני השלום.

דאחר שבישרו המלאכים לאברהם² כעת חיה ולשרה בן, כתיב "ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן". ובהמשך לזה נאמר "ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה בקרבה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי". והיינו שאע"פ ששרה צחקה ואמרה "ואדוני זקן" אמר הקב"ה לאברהם "צחקה שרה... ואני זקנתי". ועל טעם שינוי זה כתב רש"י³ "שינה הכתוב מפני השלום".

ואם מצינו בהנהגת הקב"ה שאפשר לשנות ולשקר מפני השלום, אמאי לא נימא שכן נהג יעקב אבינו ג"כ, שאע"פ שסבר שהחלום אמת אמר לבניו שהוא בטל כדי להוציא הקנאה מליבם?

ע"ז השיב רבינו שיש לפרש פרש"י באופן חדש. וז"ל:

[שינה הכתוב] אבל לא ענין היפך האמת (שהרי לפרש"י לפ"ז "אפשר הקרביים כו'"), אמרה שרה שמניעה מצד (שנותיה שפעלו) בלותי וכו', אלא שהיא אמרה: א) (גם המניעה מצד) ואדוני ב) (הלשון דזקנה - בנוגע לואדוני - שהוא) זקן (אף שהתוכן אחד הוא, אבל שינוי לשון יש כאן).

והיינו שיש לדייק בדברי רש"י שכתב "שינה הכתוב", ולא כתב שהקב"ה אמר הפך האמת, שמלשון זה משמע שלא אמר הקב"ה לאברהם הפך האמת, אלא שאמר את האמת בשינוי לשון.

א • להעיר משיחות כ"ף מנ"א, וש"פ עקב תשמ"א, (נסמנו בלקו"ש חכ"ד ע' 255 הע' 22) שזהו גם הביאור בדד"ל (יבמות סה, ב) "מותר לשנות מפני דרכי שלום", שמותר רק לשנות מפני השלום אך ח"ו שלא לשקר, היפך תורת אמת.

2 בראשית יח, י. 3 שם פסוק יג

והביאור בזה, דאיתא בפרש"י להדיא שמה שצחקה שרה היה לא רק מפני זקנותו של אברהם אלא גם לפי שהייתה היא עצמה זקנה, דעל מש"כ "ותצחק שרה בקרבה, אחרי בלותי היתה לי עדנה" פירש"י "בקרבה – מסתכלת במעיה ואמרה: אפשר הקרביים הללו טעונין ולד". הרי שהגורם להצחוק דשרה היה מצד "שנותיה שפעלו בלותי", אלא שהיא הוסיפה ואמרה בליבה גם "ואדוני זקן".

ונמצא שדברי ה' לאברהם אינם הפך האמת ח"ו, כי אם שינוי בלשון ובסגנון, ובב' פרטים. האחד במה ששתק הכתוב ולא סיפר מה שאמרה שרה שאברהם זקן, והב' שתמורת מה שנקטה שרה הלשון זקנה כלפי אברהם, שינה הכתוב ואמר לשון זה כלפי שרה עצמה. אבל עצם הדברים ששרה צחקה מפני הזקנה שלה עצמה, דברי אמת הם.

ב • לא ציווה יעקב כן

נמצא יסוד חדש בדברי רבינו, שבכל מקום הלשון 'שינה הכתוב' אין פירושו דבר שקר ח"ו אלא דבר אמת שנאמר בסגנון אחר וכיוצ"ב.

והנה ביסוד זה שקיל וטרי הריל"ג שנית לפני רבינו, דלכאורה קשה להולמו מפרש"י לקמן.

דעל מ"ש⁴ "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם, ויאמרו, לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו, ויצוו אל יוסף לאמר אביך ציווה לפני מותו לאמר כה תאמרו ליוסף, אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלקי אביך" פרש"י⁵: "אביך ציווה – שינו בדבר מפני השלום. כי לא ציווה יעקב כן, שלא נחשד יוסף בעיניו".

ולכאורה דברי האחים ליוסף כאן הם דבר שקר גמור, כפי שכתב רש"י עצמו שלא אמר יעקב כן, ומ"מ אמרו "אביך ציווה". ואעפ"כ כתב רש"י "שינו בדבר", ומשמע שהלשון "שינוי" משמעותו גם הפך האמת ממש.

ומעתה יש להוסיף ולהקשות גם על דברי רבינו שפירש שמה ששינה הכתוב גבי צחוק שרה הוא שינוי בלבד ואינו הפך האמת. שהרי בגמרא⁶ איתא: "אמר רבי אילעא משום רבי אלעזר ברבי שמעון מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום, שנאמר אביך ציווה וגו' כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'". ובהמשך לזה: "דבי רבי ישמעאל תנא גדול השלום שאף הקב"ה שינה בו, דמעיקרא כתיב ואדוני זקן, ולבסוף כתיב ואני זקנתי". והנה אף שסמיכות המימרות בש"ס אינה ראייה

4 בראשית נ, טו ואילך. 5 שם טז. 6 ב"מ פז, א; יבמות סה, ב.

לפרש"י בפשוטו של מקרא, מ"מ כמין אסמכתא יש כאן שמסמיכות שתי המימרות דצחוק שרה ודאחי יוסף, נראה דשתי השינויים דומים זל"ז, והרי השינוי דאביך ציווה הוא כנ"ל שקר גמור.

ויש להוסיף ולחזק הקושיא מלשון המדרש⁷ "גדול השלום שאף הכתובים דיברו בדאית כו' ואני זקנתי לא דיבר הכתוב כמו שאמרה" ובמק"א⁸ "גדול השלום שאף השבטים דיברו דברים בדויים כו', לא מצינו שציווה". מוכח מלשון המדרש שהאחים דיברו דברי שקר ממש.

על קושיא זו הואיל רבינו להשיב באריכות, ועל ראשון ראשון.

לכל לראש הוסיף רבינו חיזוק וביאור לעצם היסוד שהלשון 'שינה' בפרש"י אין משמעותו הפך האמת, וז"ל:

זה כמה שנים שהנני מדגיש (ופשוט הוא בלאה"כ) שפירש"י לכל לראש ענינו פשט - וכנראה שלא הועיל כלום, כי לאחרי כ"ז מחפש דיוקים, אשר 1) אמרה שכבר זקנה היא מלהוליד בנים אף שמפורש הוא בקרא (לפי פשוטו) 2) הלי "שינה" - אינו הלי "שקר"! בפשוטו - משא"כ בדרז"ל ואכ"מ. (וגם בדרז"ל יש חילוק).

אינו דיוק אלא 1) מפורש בקרא (ובפרט שרש"י שולל בפ"י דרשת ר' חסדא יח, יב. ב"מ פז, א).

2) מפורש בפרש"י שכתב שינה ולא "שקר", כלשונו דפירש"י עה"ת בפרשתנו [ויגש] מד, כ).

השומר חת"ת? דאז לכאורה הול"ל סיוע מפרשתנו דשבוע זה וכנ"ל. הקושיא היא על [רש"י בראשית נ, טז] ולא בפירש"י כאן, כמובן, כי כאן גלאט ופשוט הוא.

והיינו דפרש"י עה"ת הוא בדרך הפשט דווקא, ואין להקשות להוכיח ולדמותו כלל למאמרי ומדרשי חז"ל. ומאחר שע"פ פשש"מ שרה אמרה שכבר זקנה היא, שהרי אמרה "אחרי בלותי היתה לי עדנה" בתמי', הרי אין מקום כלל לדייק בפשש"מ שבמעשה דשרה אמר הכתוב היפך האמת.

ומטעם זה גופא דפרש"י הוא פשוטו של מקרא, ברור הוא שכשנוקט הלשון "שינה" כוונתו כפשוטה ששינוי יש כאן ולא שקר. ואף שבלשון חז"ל אפשר לפרש הלשון "שינה הכתוב" דכוונתו להפך האמת, מ"מ בפירושו רש"י אין לפרש כן. (וגם בפירושו דברי חז"ל אין הדבר ברור, אבל אכ"מ לברר פירושו דברי חז"ל).

7. בב"ר פמ"ח, יח. 8. שם פרשה ק', ח.

ויש להוסיף ולהוכיח שכוונת רש"י בהלשון "שינה הכתוב" הוא דווקא לשינוי ולא לדבר שקר, מהא דאיתא בגמרא⁹ "אחרי בלותי היתה לי עדנה, אמר רב חסדא אחר שנתבלה הבשר ורבו הקמטין, נתעדן הבשר ונתפשטו הקמטין וחזר היופי למקומו".

דהנה מדברי רב חסדא מוכח, ששרה ראתה שנשתנה טבע גופה שנתעדן הבשר וחזרה לנערותה, ואם כן מוכח שזה שצחקה שרה הוא שלא מפני זקנתה היא, אלא רק משום ש"אדוני זקן". ואם כן, לדברי רב חסדא ברור שמה שאמר הקב"ה "ואני זקנתי" הוא הפך האמת.

ברם רש"י בפירושו על התורה שולל להדיא דברי רב חסדא ומפרש ששרה תמהה גם על זקנותה היא, ומכאן ראייה נוספת שבדרך פשוטו של מקרא אין מקום לפרש שהקב"ה אמר לאברהם הפך האמת.

ועוד יש להוכיח דמה שכתב רש"י "שינה הכתוב" הוא בדיוק ואין הכוונה לדברי שקר, מהא דכתיב¹⁰ גבי דברי יהודה ליוסף "ונאמר אל אדוני יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן ואחיו מת", ופירש רש"י: "ואחיו מת – מפני היראה היה מוציא דבר שקר מפיו. אמר, אם אומר לו שהוא קיים, יאמר הביאוהו אצלי".

והנה זה ברור שיהודה הוציא דבר שקר ממש מפיו כדי שלא לבוא לכלל סכנה. והרי חזינן שבמקום שהכוונה לדבר שקר ממש מדייק רש"י לכתוב זה להדיא, ואינו כותב "מפני היראה שינה בלשונו", ומזה יש להוכיח גם להפך, שבמקום שכתב רש"י לשון "שינה" אין כוונתו ל"היפך האמת" כי אם לשינוי בלבד.

ג • לא ציווה יעקב כן

העולה מכל הנ"ל, שע"כ מה שכתב רש"י גבי אחי יוסף "שינו בדבר מפני השלום כי לא ציווה יעקב כן" אין כוונתו להפך האמת. ועל זה קשה, הרי לכאורה הדברים כאן הם הפך האמת, שהרי לא ציווה יעקב כן.

על כך השיב רבינו:

ב • רבינו תמה על מה שלא הביא הר"ל⁹ בעצמו ראייה זו בדבריו, מפרש"י זה שהוא מתוך שיעור החת"ת של השבוע בו נשאלה השאלה.

9. ב"מ פז, א. 10. בראשית מד, כ

[מצינו היפך האמת]?! - זהו דלא כפירש"י בתיבת כן - כדיוק פירש"י (שבעצמו העתיקו!! ובפ"י ביבמות אינה לתיבה זו (גם בזה נראה גודל דיוק פירש"י ועד שתיבה אחת משנה כל הפירוש).
[שינו בדבר] מפשט הכתוב שם מוכרח (ראה תו"ת שם) ששינו אבל אין הכרח כלל שהפכו האמת או שבדאו דברים (ראה תו"ת שם).

מדיוק דברי רש"י "שינו בדבר מפני השלום כי לא ציוה יעקב כן", נראה דס"ל שהשבטים לא אמרו דבר שקר אלא רק "שינו בדבר". שהרי דייק רש"י וכתב "כי לא ציוה יעקב כן". ומהוספת תיבת 'כן', נשמע שאליבא דרש"י בפירושו על דרך הפשט, הרי אע"פ שלא נחשד יוסף בעיני יעקב, מ"מ ציווה אותם לפני מותו על המשך אהבה ואחווה בין האחים, אלא שלא ציווה 'כן', היינו בלשון וסגנון זה כפי שאמרוהו ליוסף, שממנו משמע שנחשד יוסף בעיני יעקב.

ויש להוכיח דיוק זה מפרש"י לש"ס, שעל מה דאיתא¹¹ שהאחים שינו מפני השלום בדבריהם אל יוסף, פירש"י "יעקב לא ציוה", בלי הוספת תיבת 'כן', דלא כפרש"י עה"ת שכתב "יעקב לא ציוה כן". משינוי זה בלשון רש"י מוכח שדיוק זה מכוון הוא, והיינו שהאחים לא דיברו דברי שקר, אלא "שינו בדבר" כי אכן ציוה יעקב על הדבר, אבל לא "כן".

ואגב אורחא למדנו עד כמה מדויקים דברי רש"י, שבהוספת תיבה אחת זו שינה רש"י את משמעות פירושו.

ועוד ראייה שהאחים לא שיקרו אלא רק שינו, שהרי מפשטות הכתובים אכן אין כל ראייה כלל שהשבטים אמרו כאן דבר שקר, דמהיכי תיתי, וכמו שביאר בתורה תמימה כאן שאע"פ שלא מפורש בכתוב שיעקב ציווה כן, מ"מ "אפשר שבאמת ציוה כן, וכמה עניינים בתורה נדע עניינם [רק] על פי אשר יספרו אנשים דרך אגב".

ואעפ"כ פירש רש"י ששינו בדבר ולא אמרו דברי יעקב כהווייתם, והיינו מפני שמוכח כן מפשטות הכתובים, כמו שביאר בתו"ת שמהא שהכתוב תולה דבריהם ביראתם מיוסף, שרק לאחרי "ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף", ופרש"י "מהו ויראו, הכירו במיתתו אצל יוסף, שהיו רגילים לסעוד על שולחנו של יוסף והיה מקרבן בשביל כבוד אביו, ומשמת יעקב לא קירבן", רק אז שלחו ליוסף את דברי יעקב, משמע שיעקב לא חשד ביוסף, שאם חשד יעקב

11. ביבמות שם.

ביוסף וציווה להם להזהירו על האהבה, היה להם למסור דברי יעקב ליוסף מיד ולקיים חובתם, ולא להתמהמה עד שתיפול עליהם יראה ממנו.

נתבאר שגם בדברי האחים אל יוסף לא אמרו היפך האמת אלא שינו בלבד.

ועל מה שהעיר הר"ל"ג מסמיכות המעשה דשרה ומעשה דאחי יוסף בגמרא, אף שגבי אחי יוסף מוכח להדיא ששיקרו, השיב רבינו:

[ב"מ פז, א] שניהם! באיזה דפוס?! מביאו תיכף לדרשת ר"ח - היפך מפרש"י, שמביאו תיכף לשלילת פי' ר"ח, וכנ"ל!!

היינו שב' המימרות דמעשה שרה ומעשה השבטים ויוסף הובאו יחדיו רק בש"ס יבמות אך לא בב"מ, ומכאן שגם אליבא דהש"ס אין ראייה שיש לדמות שתי המעשים.

ובפרט שהש"ס שם בב"מ ס"ל שבמעשה דשרה "דיבר כתוב הבאי" שהרי ס"ל שם להש"ס ששרה "חזרה לנערותה" כדברי רב חסדא דלעיל, ואם כן וודאי לא אמרה על עצמה שהיא זקנה, ופשוט שאין להביא ראייה (אפילו בתור אסמכתא) מדברי הש"ס לשיטת פירוש רש"י עה"ת, שהרי כפי שנתבאר לעיל רש"י בפירושו על התורה פליג להדיא על הש"ס דבב"מ.

ועל הדיוק מדברי המדרש דאיתא שם להדיא שהאחים בדו דברי יעקב מליבם, השיב רבינו:

[ובב"ר מודגש בדאית] ראוי לסתור שהרי בפרש"י שינה ולא כ' [בדאי].

והיינו שמלשון המדרש גופא ראייה לדברי רבינו, שמהא דנקט רש"י דווקא הלשון "שינו בדבר" ולא נקט שאמרו השבטים דברי בדות, יש לדייק שלפרש"י לא אמרו האחים שקר, כביאור רבינו.

